

mestres de fer que lo misser puscha entrar en la...
vayll escura, d'on après de moltes... làgremes és gitat
deffora», *Corbatxo* (BDLC xvii, 75).

Mot de la llengua de sempre, i que ha inspirat bellíssims versos dels clàssics moderns. «Los dos barons pugnaven - de temps antic: / tronava la tempesta - per valls y cims; / un jorn l'arc de bonansa - veren lluir / --- / —D'Espill pubilla y dona, - obre'm ton pit: / coneixes al de Dela, lo rey dels nins, / per senyor lo voldries? —Oh mare, sí», MilàF (*La Complanta d'En Guillem*, v. 5). «--- En Cabdella, en Espot y Besiberri, / constellacions d'estanys d'atzur y vert: / les tres valls de Pallars --- / ab un cop de sa espasa formidable, / en dos lo mig-partí l'Omnipotent; / entre sos dos bocins, que'l cop allunya, / vers França l'un, si l'altre vers Castella, / verda, soliuva, agraciada y bella, / obre son si florit la *vall d'Aran*», *Canigó* iv, vv. 125, 336.

«Jo sé una *vall* llunyana, / amagada en el cor de l'alta serra: / tot temps fresca y galana, / coberta de verdor està sa terra / --- / jamay la veu febrosa, / la remor, que s'aixeca de la vila, / rompé la misteriosa / quietut que reyna dins la *vall* tranquila / ---», Costa (*La Vall*, a. 1873). «I llavors la fosca de la nit que minva / --- / el matí que esclata en mil saluets / --- / les viles disperses en la *vall* sublim, / el boc que corona la roca del cim, / el gorg que no es mou, dins la penya brava / ---», Alcover (*La Serra*, v. 56). «Una *vall*, una *vall*, he deixada endarrere, / amb les cases a dins la profunda verdor, / on l'amor assolit, tendrament persevera, / sentint l'aigua que cau en uns camps d'abundor: / hi volguí per un temps el recés temptador / amagat en el fons de la *vall* riolera, / i poder respirar la divina frescor / d'aquell porxo ignorat on la parra prospera / ---», JoCarner (*Excelsior*, 1911).

No ens caldrà espiar-nos en el detall d'accs. especials ni detalls geogràfics, car el mot ha estat una constant de la llengua. Potser observar només la distinció neta que es fa popularment entre *una vall* i un *barranc*, fins i tot en les terres del nostre Migjorn, on *barranc* és més usat que en les del Nord, i se li admet un radi semàntic més ample; allà i tot (terres de l'Ebre i de València) *vall* és de rigor en una ampla extensió semàntica: a la Figuera del Priorat, p. ex., m'observaven que a unes clotades els esqueia aquell nom, les que no eren aptes per a creureu, car «altrament se'n diu *una vall*» (1936). Tirant cap al Pirineu és *ribera* el terme que hi rivalitza, sense poder-s'hi, però, aplicar sempre, segons els termes que he precisat a RIBA.

El ll. VALLIS (O VALLES) s'ha mantingut en totes les llengües romàniques, conservant-hi en general el gènere femení que tingué constantment en llatí clàssic, i normalment, en llatí vulgar; per més que, com tants monosíl·labs i bisíl·labs de la 3.ª declinació (*fons*, *mel*, *fel*, *fons*, *labes* etc.) es podia esperar que vacil·lés el gènere, i així el fr. *val*, cast. *valle* i gall.-port. *vale* esdevingueren masculins, no sense algunes excepcions arcaiques o dialectals en aquestes llengües. I inversament també es registren unes poques excepcions en sentit contrari.

En italià apareix algun cop com a masculí en la llengua del període arcaic (*il valle*, en Guitone d'Arezzo, S. XIII), però tot seguit s'hi restablí la unanimitat femenina del llatí; en ll. d'Oc encara hi predomina avui el femení, i potser la restricció dialectal que caldria ara fer-hi és d'influència francesa, l'oc. ant. *val* és quasi sempre (o més aviat sempre) femení: com observa Appel (PSW VIII, 566, cf. Rayn. v, 461) és la *val* inequívocament en els clàssics de l'època trobadoresca: Arnaut Daniel, Peire d'Alverne, Monge de Montaudon, *Sainta Enimia*; i només en un, dels dos passatges de Raimbaut d'Aurenga, el gènere resta dubtós, perquè hi ha discrepància dels manuscrits.

En català occidental i en aragonès, trobant-se en el límit entre el gènere femení del cat., i el masculí, propi del luso-castellà, sembla haver-hi hagut oscil·lacions, avui esborrades en la nostra llengua. La toponímia i alguna dada antiga indiquen que en temps arcaics existí *vall* m. en català. L'ètimon del noms de les valls de *Boi*, de *Cardós* i de *Reig* (aquesta, a Juncosa de les Garrigues), hem de suposar, que fou VALLIS BOVINUS 'vall de les vacades', VALLIS CARDUOSUS 'vall de cards' i VALLIS REGIUS 'vall reial', si bé un metaplasme natural canvià *Vall Cardós* en *vall de Cardós* i igual els altres; l'afluent més ample i gran de la vall de Cardós (el que conté Estaon i poblets agregats) porta avui el nom *Lo Vallat*, que deu venir de VALLIS LATUS 'vall ampla'; i *Vallat* és també el nom d'un poble en el límit de les llengües, a la vall del Millars; d'aquí també cognoms com *Vallbonrat*, *Vallcolomer*.

En les terres nostres de substrat mossàrab, podem estar bastant segurs que també oscil·lava. En el P. Val són ja antics, i pertanyen a aquella fase lingüística, els fem. *Valldigna* i *Vallada* (VALLEM LATAM), però també hi ha *Vallmelós* (entre Moixent i Font de la Figuera), i *Vallfogó* (VALLIS FECUNDUS) a Mall.; i Simonet registra en fonts mossaràbiques *Valeman* (VALLIS MAGNUS) al costat de *Valle-sica*. Sembla que encara quedava alguna reminiscència viva d'això a l'Alt Urgell en el S. XVI: car al *Spill* de Castellbò, de l'a. 1518, llegim, parlant de Civís i Aós: «Ahòs situada prop *los valls* e confínia de Andorra» (f° 87) i «a Vallorriu en *lo vall* de Figols» (referint-se a Boloriu i Figols prop de Coll de Nargó), f° 44r^o.

Si sense sortir del català, tirem cap a les altes valls aragoneses, també constatem vacil·lació: a la vall de Benasc: a Cerler tenen una ribera que anomenen *la bàl de Perramó*, la qual figura com *la valle de Perramon* en un doc. de 1446 que copio del *Lucero de Benasc*, i més al Sud hi ha *la Vall de Lierp* i *la Vall de San Pedro* (Llert), 1965; però els pastors de Saünc m'anomenen *el valle Cistau*, i un de Benasc mateix deia *el Valle d'Estós*, *el Valle Plan*, *el Valle Cistain*. Ja en domini plenament aragonès encara mostra fort arrelament el femení: una cobla tòpica relativa a la vall de Tena, sona «Venturina está en un alto, / Secastilla en *una valle*, / y Ubiergo, por su desdicha, / no tiene más que una calle» (reco. per Cels Gomis, BCEC 1901, 191).

⁶⁰ En vella doc. aragonesa (sobretot Alt Aragó) trobo